

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2342>

Number: 31 , p. 1-8, Winter II 2015

**İSPANYA'DA ENDÜLÜS-İSLAM MEDENİYETİ'NDEN KALAN
İZLER VE ESERLER-VIII: KUZEYDOĞU İSPANYA**
*THE REMAINS AND ARTIFACTS OF ANDALUSIAN-ISLAMIC CIVILIZATION
IN SPAIN-VIII: NORTHESTERN SPAIN*

Doç. Dr. Lütfi ŞEYBAN

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Bugün bu şehirlerde, Endülüs devirlerinden, birkaç Mudejar üslubunda mimari eserden başka görünürde pek bir şey kalmamıştır dense yanlış olmaz. Endülüs'te Maşrik-Mağrib-İber sanatlarının âhenkli bir karışımından doğan yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Motif, desen ve her çeşit süslemeleriyle bu sanat, İslâm sanatının en güzel örneklerinden birisidir. Müslüman ve Hıristiyan mimarlar ile sanatkârlar bu sanatı oluşturmak için birlikte çalışmışlardır. Mağribî, Bizans ve Avrupa etkileri Maşrik geleneklerine karışarak ortaya neredeyse eşsiz sentez şaheserler meydana getirmiştir.

Endülüs'ü her bakımdan emsallerinden farklı kılan ve onu daha ileri noktalara taşıyan hususiyetlerin başında, şüphesiz Endülüslülerin ilim, tarım ve ticaret alanlarında sergiledikleri üstün gayretleri gelmektedir. Bu nedenle, İspanya'da yenilenme, Barbar kavimler vasıtasıyla kuzeyden değil, Müslüman fâtipler vasıtasıyla güneyden gelmiştir. Bu gelişme, bir fetih olmanın çok daha ötesinde bir medeniyet hamlesiydi. Bu sayede İspanya'da VIII-XV. yüzyıllar arasında bütün Ortaçağ boyunca Avrupa'nın bilinen en zengin ve en parlak medeniyeti doğup gelişmiştir.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Endülüs, İzler, Eserler, Endülüs-İslam Sanatı

Abstract

In the last century and today, in Spain or the Iberian Peninsula, nothing else left practically from Islamic heritage except several architectural works. Architectural works are in several cities (Cordoba, Granada and Seville). They are using as tourist attractions. The Mudéjar Style (Arte Mudéjar) in architecture that caused by Islamic influence used in a lot of Spanish buildings. And should count the about four thousand Arabic words of Spanish in the Islamic heritage-listed from the past.

In Al-Andalus has emerged a new style was born from harmonious blend of Mashreq-Maghreb-Iberian art. With the all kinds of motifs, patterns and decorations, this art is one of the most beautiful examples of Islamic art. Muslim and Christian architects and artists worked together to create this art. Mingling the Maghribi, Byzantine and European influences with Mashrik traditions emerged unique synthesis masterpieces.

On top of specialities that makes Al-Andalus different from their counterparts and carry it further points there are certainly their their outstanding efforts in science, agriculture, and trade. Therefore, the regeneration of Spain came not through the northern barbarian tribes, but has from the south by the Muslim conquerors. This development was a civilization move much more than being a conquering. In this way,

the most brilliant and developed civilization known during the Middle Ages of Europe was born in Spain in VIII-XVth centuries.

Key Words: Spain, Al-Andalus, Remains, Artifacts, Art of Al-Andalus-Islam

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, tarihte asırlarca Müslümanların yurdu olmuş olan Endülüs'te inşa edilmiş olan medeniyetten artakalan ve bugüne gelebilen eserlere dikkat çekmek, bir başka deyişle, Endülüs'ten geriye bugün neler kalmıştır sorusuna cevap verebilmektir.

İspanyol yazar Miguel de Unamuno der ki: "Allah'tan başka Tanrı yoktur (İslam hâkimiyeti), yaşam düştür (Don Kişot) ve topraklarımda güneş batmasın (XVII. Yüzyıl'ın İspanya İmparatorluğu), bunları anımsar insan Kastilya ovalarını seyrederken."¹

Söylenmese de vurgulanmasa da tarih boyunca Hıristiyanlık inancına sınıksarıılmasıyla ün salan İspanya'nın birçok yeri Hıristiyan olmayan, hatta Hıristiyanlığa karşıt bir kültürün izlerini taşıyor. Hıristiyanlık ile yarımadaı paylaşmış olan o kültürün izleri Hıristiyanlık-öncesi döneminkiler veya pagan Roma'nınkiler gibi kazıbilimine mâl olmuş değiller, bilakis yaşayan ve binbir biçimde varlığını hâlâ sürdüren izlerdir. Hem çevrede görüyorsunuz o izleri hem insanlarda. Çoğu zaman da İspanya'yı 'bir başka Avrupa' yapan şey olarak yalnızca seziyorsunuz. Cordoba'da bin yıllık Yahudi mahallesinin daracık sokaklarında İbn Rüş'tün heykeliyle burun buruna gelirsiniz. Kurtuba Ulucâmii'nin kemerleri altında Avrupa'yı hepten unuttur, kendinizi Şam'da bulursunuz. İber Yarımadası'nda doğmak demek, milli kültüründen güçlü bir dinsel inancı devralmak olduğu kadar, ona karşıt ve onun kadar mutlakçı başka inançların bilincini özümsemek, hatta kimi durumlarda çekiciliğini duymak demektir. İşte bu, İspanyollara geniş bir bakış açısı sağlayan iyi bir çelişkidir. İspanyol kültüründe İslam varlığı bastırılmış, unutturulmuş ve yadsınmış da olsa, kendini dolaylı ya da dolaysız binbir yoldan duyurmuştur. O etkinin oranını ve ayrıntılarını bilimsel olarak hesaplamak artık herhalde olanaksızdır.²

Bütün dünyada kabul edildiği gibi, bugün Endülüs kelimesi Müslümanların kafasında geçmişin ihtişamını ve şanını canlandırır. Fakat aynı zamanda Ortaçağ'da İslâmiyet'in gücünün doruğunda olduğu günlerin geride kaldığını hatırlatarak hüznü doğurur. İspanya'daki 800 yıllık Müslüman yönetimi, Müslüman-Hıristiyan-Yahudi kültürlerinin yan yana geliştiği zengin bir kültürel, düşünsel ve ticarî hayat meydana getirerek bütün Avrupa'da uygarlığın doruk noktalarından biri olmuştu.³

İspanyolların kendi tarihlerinin çok önemli bir parçası olan Endülüs devirlerine nasıl baktıkları da mühim bir mevzudur. Bunu Robert Irwin'in tespitleriyle özetlemek mümkündür: "Modern çağda cahil, yozlaşmış ve tembel Katolik İspanyolunu, kültürlü Endülüslü atalarıyla karşılaştırmak pek çok Amerikalı ve Avrupalı yazarlar arasında son derece yaygındı. Bu yüzden de birçok İspanyolun Endülüs Müslüman mirasına kararsızlıkla hatta düşmanca yaklaşması pek şaşırtıcı değildir. 19. ve 20. Yüzyıllarda, İspanya'nın tam anlamıyla çağdaş bir Avrupalı ulus olmasını engelleyen şeyin özellikle Arap barbarlığı olduğunu ileri sürmek İspanyollar için çok alışıldık bir durumdu. Onlarda Müslümanların kültürel eserlerini Hıristiyanlara mâletme eğilimi de vardı. Daha çok milliyetçi düşünürlerde yaygın olan olumsuz bakışa karşın, liberal aydınlar ile Cumhuriyetçiler arasında Endülüs geçmişi ve kültürüyle

¹ Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, Metis, İstanbul 2005, s. 49.

² Işık, s. 57-59.

³ Graham E. Fuller - Ian O. Lesser, *Kuşatılanlar: İslam ve Batı'nın Jeopolitiği*, çev. Özden Arıkan, Sabah, İstanbul 1996, s. 29.

gurur duymak ve 1492'den sonra Katoliklerin Müslümanlar ile Yahudilere uyguladıkları zulme üzölmek yaygındı".⁴

İspanya'da Müslümanlar, gerek dışarıdan gelen gerekse bizzat ölkede insanları arasından ihtida eden kişilerin artmasıyla, 1980'li yıllardan itibaren çoğalmaya başladılar. Özellikle Endülüs'te birçok İspanyol, Müslümanlardan devraldıkları kültürel mirası keşfediyor ve Müslüman oluyor.⁵

A. BERŞELÛNE (BARCELONA)

Yaklaşık 90 yıl İslâm hâkimiyetinde kalmıştır.

95-96/714-715 Yılında Mûsâ b. Nusayr tarafından fethedilmiş ancak, ilk fethinden bir süre sonra yeniden Franklar'ın eline geçmişse de 723 yılında ikinci defa fethedilmiştir. Şehir 888 yılından itibaren ise Katalonya Kontluğu'nun (Barselona Kontluğu) merkezi haline geldi. Müslümanlar Berşelûne'yi geri almak için bazı seferler düzenlediler ve 814 yılında Frank savunmasını ağır bir yenilgiye uğrattılsa da muvaffak olamadılar. Endülüs Emevî Halifeliği'nin sonlarına doğru 984 yılında hâcib el-Mansûr İbn Ebî Âmir tarafından fetihten ziyade ganimet temini ve gözdağı verme gayesiyle bir sefer daha düzenlendi ve şehir 985 yılında ele geçirildi. Ancak 987'de Kont I. Borell tarafından geri alındı. Sonuçta Endülüs Emevî Halifeliği'nin 1031 yılında yıkılışı bir anlamda Müslümanların Berşelûne'yi fetih arzularının da sonu oldu.

1492 Yılında Gırnata'nın düşmesi üzerine bütünüyle Hıristiyan egemenliği altına giren Endülüs'te, devlet tarafından başlatılan zorla Hıristiyanlaştırma politikasına karşı çıktıkları için sürgün edilen Müslümanların (Müdeccenler/Moriskolar) bir kısmı Berşelûne'ye getirilmişler ve buradan deniz yoluyla Kuzey Afrika'ya sürölmüşlerdir. Bu Müslümanlar arasında Berşelûne'ye yerleşenler de olmuş, fakat bunlar daha sonra Engizisyon zulmüne mâruz bırakılarak asimile edilmişlerdir.⁶

Burada, sadece Müsta'rib (Mozarab) sanatı üslubunda inşa edilmiş üç adet kilise mevcuttur: Sant Quirze de Pedret, Santa Maria de Marquet ve San Miguel de Olerdola.⁷

B. LÂRİDE (LÉRIDA) VE TARVİL (TERUEL)

Lârîde'de Endülüs dönemlerinden sadece kale ve kaledeki kasabanın kalıntıları bulunmaktadır.

Tarvîl ise, hem Müdeccen (Mudejar) mimari üslubuyla inşâ edilmiş binaların çok olması hem de Endülüs'ün kaybından sonra 1 asır kadar İspanya'da kalan Müdeccenler ve Moriskolar yani Müslümanlardan bu şehirde yaşayanların oldukça fazla olması sebebiyle "Müdeccen şehri" olarak anılmaktadır.

Teruel Katedrali, Müdeccen mimari örneklerinden birisidir.

Müdeccenler adına burada bir araştırma merkezi kurulmuş: **Centro** de Estudios Mudéjares de **Teruel**.⁸ Merkezin Müdeccenler ve Moriskolar üzerine yaptığı birçok yayın var.

⁴ Robert Irwin, *Elhamra*, çev. Fatma Uslu, YKY, İstanbul 2007, s. 150-154.

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bakınız. Muhammed Abdullah İnân, *el-Âsârü'l-Endelüsiyyeti'l-bâkiye fi İsbanya ve'l-Burtugal*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1997. İslâm kültürü ve sanatının Batı'ya tesirleri üzerine daha fazla bilgi için bakınız: W. Montgomery Watt, "İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Tesiri", çev. Hulusi Yavuz, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, haz. Heyet, Çağ (Esra), III, Konya 1994; Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera, İstanbul 2004; Abdurrahman Bedevî, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*, İz, İstanbul 2002.

⁶ Bu şehir ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Emîr Şekîb Arslan, *el-Huleü's-Sündüsiyye fi'l-ahbâr ve'l-âsârü'l-Endelüsiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Kâhire 1936, II, 193.

⁷ Jose Fernandez Arenas, *Mozarabic Architecture*, New York/Barcelona 1972.

⁸ **Adresi:** C/Amantes, 15, Planta 2, 44001 Teruel, websitesi: <http://centrodeestudiosmudejares.deteruel.es>.

Bu yayınlar daha çok *Sharq al-Andalus* adlı dergileri vasıtasıyla yapılmaktadır. Dergi, Mikel de Epalza y María Jesús Rubiera tarafından 1984 yılında yayın hayatına başlamış ve devam ediyor.

C. SARAUSTA (ZARAGOZA)

1. Tarihî Nitelikleri

Endülüs dönemlerinde es-Sağru'l-A'lâ eyaletinin başşehriydi. VIII.-IX. Yüzyıllarda Kurtuba hükümetine karşı ayaklanan grupların merkezi haline geldi. X. Yüzyılda 1039'a kadar Tüçübîler'in merkezi oldu. Onların yerini ise Hûdîler (1039-1142) aldı. Hûdîler'in elinde Sarakusta, Mülûkü't-Tavâif içinde önemli bir emîrlik haline geldi. Hûdîler, 1039'dan Aragon kralı I. Alfonso'nun eline düştüğü yıl olan 512/1118'e kadar 80 yıl burada hüküm sürdüler.

Şehir, İber Yarımadası'nın kuzeydoğusunda, Endülüs'ün merkezinden uzakta ve Hıristiyan krallıklara çok yakın bir coğrafi konumda olması hasebiyle hem elden çıkışı diğer şehirlere göre daha erken tarihte hem de İslâmî iz ve eserlerin silinmesi daha kolay ve hızlı olmuştur. Nitekim bugün bu şehir herhangi bir Endülüs-İslâm karakteri taşımaz durumdadır. Herşeye rağmen, az da olsa İslâmî dönemlerden kalan birkaç eser mevcuttur.⁹

2. el-Caferiye Sarayı (el-Kasru'l-Ca'feriyye, Palacio de la Aljaferia)

Hûdîler'in emîri Ebû Ca'fer Ahmed b. Süleyman İbn Hûd el-Muktedir (438/1046-1081) tarafından yaptırılmıştır. İslâm sanatı tarihinde "Dâru's-sürûr" (sevinç evi) adıyla meşhur olmuştur. Kabaca dikdörtgen bir şeması vardır. Kulelerle takviyeli taş ve tuğladan örülmüş duvarlarla çevrilidir. Bu duvarın ardındaki saray bölmeleri, bir merkezî ana avluya göre tertiplenmiştir. Kuzey-güney istikâmetinde inşâ edilmiştir. Çevresi hendekle çevrilidir. İçindeki merkezî avlu, sarayın bütün bölümleriyle bağlantılı olup, etrafı çok zengin bir tezyînâta sahip bir revâkla çevrelenmiştir. Üst kısmı daha sonra Hıristiyanlar tarafından yapılmıştır. Buradan arkadaki taht odasına geçilmektedir. Taht odasının yanındaki küçük câmi, dikdörtgen bir ana şema içinde sekizgen bir plana göre inşâ edilmiş ve kaburgalı bir kubbeyle örtülmüştür. Mihrabı derin bir girinti şeklindedir. Câmînin arabesk alçı tezyînâtı çok gösterişlidir.

Hıristiyan kralların elinde bazı değişiklikler ve ilâveler yapılmışsa da fazla değişikliğe uğramadan gelebilen bu kale-saray, bütün özellikleriyle Mülûkü't-Tavâif döneminin sanatını temsil etmektedir. Sarayda en çok değişiklik yapan, Katolik Krallar olarak anılan İzabel ile Ferdinand çifti, sonra da II. Filip'tir.¹⁰

3. Arap Kemerî, Endülüs Hamamı, Zaragoza Katedrali, La Seo del Salvador Kilisesi, La Zuda Burcu ve Sur Kalıntıları

Arap Kemerî ('İkdü'l-Amîd, Arco del Déan) Kiliseler mahallesinde, La Seo Kilisesi yakınında bulunmaktadır. Yanyana 4 büyük kemerden müteşekkildir.

Endülüs Hamamı, Calle de Coso (Büyük Sarakusta Caddesi) üzerinde bulunan özel bir evin içinde bulunmaktadır.

Zaragoza Katedralinde Aragon Krallığındaki Müdeccenlerin, X. Yüzyıldan XV. yüzyıla kadar tarihleri ve durumları üzerine 16 Arapça belge muhâfaza edilmektedir. Bu belgelerden anlaşıldığına göre, Aragon Müdeccenleri XV. yüzyılın sonlarına kadar İslâmî hayat tarzlarını muhâfaza ediyorlardı.

La Seo Kilisesi şehrin en eski kilisesi olup, ulucâminin yerine yapılmıştır. Sol yanındaki çan burcu La Zuda Müdeccen (Mudejar) sanatı üslubunda inşâ edilmiştir. Burcun yanında ise eski sûr kalıntıları mevcuttur.

⁹ Bu şehir ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Şekîb Arslan, II, 82.

¹⁰ Engin Beksaç, "'Endülüs: Sanat Tarihi", *DİA*, XI, 227. Adresi: Calle de los Diputados, s/n 50071, website: cortesaragon.es.

D. BELENSİYE (VALENCIA)

1. Tarihî Nitelikleri

636/1238 Yılında Hıristiyanların eline geçtikten sonra XIII. yüzyılın sonuna kadar İslâmî niteliklerini muhâfaza etmiştir. XVI. Yüzyılın sonlarına kadar da Müdeccenlerin yoğun olduğu bir şehir olmuştur. Ancak, bugün bu şehirde Endülüs dönemlerinden veya Müdeccen ya da Morisko diye adlandırılan Müslümanlardan hemen hiçbir eser kalmamıştır. Herşeye rağmen ufak tefek izler bulmak mümkündür. Meselâ şehrin bazı dar sokakları diğer Endülüs şehirlerindeki gibidir.¹¹ Diğer bazı eserler ise şunlardır.

2. Endülüs Hamamı (Baños del Amirante) ve Şehir Surları

Belensiye'de İslâmî dönemlerden kalan tek eser olduğu bilinmektedir. Katedralin yakınında Amiralın Hamamları caddesinde (Calle de los Baños del Amirante) ve eski bir evin içinde bulunmaktadır. Tipik Arap hamamı tarzında 4 adet kubbesi vardır. Yanına sonradan yeni hamamlar da inşâ edilmiştir.

Liman Boyunca şehir surları, İspanya kralı V. Karl (Şarlken, Carlos: Kutsal Roma İmparatoru, 1516–21 Eylül 1558) tarafından, Barbaros Hayreddin Paşa ve adamlarının saldırılarına karşı şehri korumak amacıyla inşâ edilmiştir. Barbaros ve adamları, XVI. yüzyıl boyunca İspanya'nın bütün kıyı şehirlerine karşı çeşitli aralıklarla saldırılar gerçekleştirerek hem yağma yapmışlar hem de götürebildikleri kadar Müslüman ya da Müdecceni yanlarına alarak denizin karşı kıyılarına taşımışlardır.

3. Valencia Kraliyet Arşivi (Archivo del Reino de Valencia) ve Katedral

Müdeccen ya da Moriskoların durumlarının öğrenilebileceği Engizisyon kayıtları burada muhâfaza edilmektedir. Nitekim Belensiye, 1492'de Endülüs'te Müslüman hâkimiyetinin son bulmasından sonra en çok Müdeccen nüfusu barındıran birkaç büyük şehirden birisi durumundaydı.

Katedral, ulucâminin yerine inşâ edilmiştir. Önce 1094'te El Cid lakaplı Rodrigo şehri işgal ettiğinde câmiyi kiliseye çevirmiş ancak 1102'de Murâbitlar tarafından şehir geri alındığında yeniden câmi olmuştu. Fakat son olarak şehir 1238'de Aragon kralı I. Jaume tarafından ele geçirildikten sonra kesin olarak kiliseye çevrildi ve Santissima Maria diye adlandırıldı. Katedralin inşasına ise XIII. yüzyılın sonlarında başlanmış ve 1376'da tamamlanmıştır. Gotik tarzı mimariye sahiptir.

Şehirdeki diğer büyük mabed olan *San Andres Kilisesi* ise, Endülüs dönemlerinde de aynı işlevini sürdürmekteydi.

E. MÜRSİYE (MURCIA) VE MÜRBAYTAR (MURVIEDRO, SAGUNTO)

1. Tarihî Nitelikleri

641/1243 Yılında Müslümanların elinden çıktı. Şehir yapısı olarak Ortaçağ ve Endülüs karakterini muhâfaza etmektedir. Birkaç kırıntı dışında Endülüs asırlarından bugüne hemen hiçbir şey ulaşmamıştır. Merkezindeki büyük kilise ulucâminin yerine inşâ edilmiştir. Şehrin başlıca geçim kaynağı, Endülüs dönemlerinde olduğu gibi bağcılıktır. Bir de Endülüs dönemlerinde cam sanatında iyi olduğu bilinmektedir.¹²

¹¹ Daha fazla bilgi için bkz. Şekib Arslan, III, 4, 32, 133.

¹² Bu şehrin tarihiyle ilgili çok daha fazla bilgi için bkz. Şekib Arslan, III, 4, 292; Mürsiye'de cam sanatı konusunda bilgi için bkz. Noemí Carmona - María Angeles, vd., "Islamic glasses from Al-Andalus. Characterisation of materials from a Murcian workshop (12th century AD, Spain)", *Journal of Cultural Heritage*, 10 (2009), pp. 439–445.

2. Endülüs Hamamı ve Şehir Surları

Calle de la Madre de Dios Caddesi, 15 numaralı evdedir. 1950-1954 arası Endülüs'ü gezen Abdullah İnân, bu hamamın sonradan yıkıldığı haberini aldığı yazmaktadır.¹³

Şehir Surları, şehrin 5.5 km kadar dışında bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Endülüs zamanlarında da kullanılmıştır. Özellikle Castillo de Monte Agodo denen sûr, Mülûkü't-Tavâif döneminde şehrin önde gelen savunma noktasını teşkil etmekteydi. İşbiliye merkezli Abbâdîler'in lideri Mu'temid İbn Abbâd'ın meşhur veziri İbn Ammâr, Mu'temid nâmına ele geçirmek için Mürsiye'yi kuşattığında (471/1078) Ebû Abdurrahman b. Tâhir'e karşı buradan saldırıya geçmiş ve gâlip gelmişti.

3. El Casino de Murcia

19. Yüzyılın ortalarında mimar Francisco Bolarín tarafından neomudejar üslubuyla inşa edilmiştir. Mimar, çağının diğer mimari akımlarıyla bir sentez oluşturmuş, özellikle salonlardan birini Endülüs İslam mimarisi üslubunda imar ve tezyin etmiştir. Dolayısıyla görülmeğe değer bir eserdir.

Mürbaytar, Belensiye'nin kuzeyinde kalır. Burada Endülüs kalesinden bazı kalıntılar ile birkaç Endülüs tarzı ev bulunmaktadır.

F. DÂNİYE (DENIA)

Şehrin çevresindeki köy ve kasaba isimlerinin bir kısmı Arapça asıllıdır. Meselâ Benimarfill (Benî Merfil), Benilloba (Benî Lûbe), Benidorm (Benî Dûrem), Benisadevi (Benî'ş-Şedevî), Benigosar (Benî Câsir), Benisa (Benî Îsâ), Benidoleig (Benî Düleyc) ve Beniarbeig (Benî Arbec) gibi.

1041-1076 Yılları arasında Mücâhid el-Âmirî'nin kurduğu Mücâhidiye Emîrliği'nin merkezi ve diğer asırlarda da Fransa ve İtalya'nın güney bölgelerine seferler düzenleyen Endülüs donanmasının sefer dönüşlerinde toplanma yeri olmuştur. 1253 Yılında Hıristiyanların eline geçmiştir. Şehrin genel karakterinde Endülüs havâsı hâkimdir. Şehirde az da olsa kale ve sûr kalıntıları da vardır.¹⁴

G. ŞÂTİBE (JATIVA)

Şâtibe'nin çevresindeki köy ve kasaba isimlerinin de bir kısmı Arapça asıllıdır. Meselâ Alcira (el-cezîre), Algemisi (el-hamîsî), Benifays (Benî Fâyiz), Benimuslem (Benî Müslim), Alberique (el-berîk) gibi.

Almudin Müzesi'nde bazı Endülüs eserleri mevcuttur. Şehrin kale ve sûr kalıntıları da vardır.¹⁵

H. PİRENELER VE ÖTESİ

Sarakusta'dan (Zaragoza) sonra Veşka (Huesca) üzerinden Pireneler'in dar geçitleri aşılarak ilerlenirse eğer, Fransa topraklarına geçilir. Buraların Endülüs tarihi açısından önemi, Endülüs ordularının Avrupa derinliklerine doğru geçiş güzergâhı olmasından kaynaklanmaktadır.

713 Yılından itibaren başlayan geçişler bir asır kadar sürmüş ve bu süre zarfında bugünkü Fransa'nın neredeyse yarısına tekâbül eden güney toprakları Endülüs Müslümanları tarafından fethedilmiştir. Ancak, o topraklarda sağlam kaleler inşa ederek asker bırakmak ve

¹³ Muhammed Abdullah İnân, *el-Âsâru'l-Endelüsiyyeti'l-bâkiye fi İsbanya ve'l-Burtugal*, Kâhire 1997, s. 99

¹⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Şekîb Arslan, I, 73, III, 222.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Şekîb Arslan, III, 190.

daha da önemlisi oralara Müslüman halkı iskân etmek imkânı olmadığı için elde tutulamamış ve kaybedilmiştir.¹⁶

Veşka (Huesca) üzerinden Fransa'ya doğru giderken sürekli yokuş çıkıyorsunuz, yani Pireneler'e doğru tırmanıyorsunuz. Canfranc Pueblo köyüne geldiğinizde yolun sağındaki girişe inerek tarihî köprü üzerinden çevreyi-vâdîyi izleme imkânı vardır. İspanya'ya en yakın Fransız kasabası olan Oloron Sainte Marie'nin bulunduğu bölgede, Endülüs'ün ilk sanat devrinde Müsta'rib (Mozarab) sanatı üslubuyla inşa edilmiş mimari eserlerle karşılaşmak mümkündür. Mesela Andorra'daki Santa Coloma de Andorra Kilisesi ve Doğu Pireneler'de San Miguel de Cuxa Manastırı gibi.¹⁷

İ. EL-CEZÂİRÜ'Ş-ŞARKIYYE'DE (CEZÂİRÜ ŞARKI'L-ENDELÜS, BALEAR ADALARI, ISLAS BALEARES) ENDÜLÜS KÜLTÜR VARLIKLARI VE ENDÜLÜSLÜLER

1. Meyûrka (Mallorca) Adası

Bugün İspanya'ya ait Balear adalarını oluşturan beş adanın en büyüğüdür (alanı 3640 km²). Ortaçağ İslâm tarih ve coğrafyacılarına ait eserlerden, bu dönemde adanın en büyük şehrinin ada ile aynı adı taşıdığı anlaşılmaktadır. Günümüzde Meyûrka adı sadece ada için kullanılmakta, adanın en büyük şehrine ise Palma de Mallorca denilmektedir.

Müslümanların Meyûrka'ya yönelik ilk seferi, 89/708 yılında Kuzey Afrika vâlisi Mûsâ b. Nusayr'ın oğlu Abdullah'ın kumandasında gerçekleştirildi. Meyûrka ile birlikte Menûrka Adası'nın Bizans vâlisi esir alındı. Böylece ada Müslümanların hâkimiyetine girmiş oldu. Aragon Kralı I. Jaume'nin kumanda ettiği Haçlı donanması 627/1230 yılında Müslüman hâkimiyetine son verdi. Haçlı kuvvetlerinin Meyûrka'da sekiz gün devam eden yağma ve katliamından kurtulabilen Müslümanların bir kısmı Mağrib'e, bir kısmı da Gırnata'ya sığındı. Adada kalanların çoğu köleleştirildi. Meyûrka toprakları kral tarafından çıkarılan bir fermanla ordu kumandanlarına dağıtıldı, câmi ve mescidler kiliseye çevrildi.

Meyûrka İslâm hâkimiyeti sırasında çok sayıda han, hamam, câmi, konak, kasır, saray, sûr gibi eserlerle donatılmıştır. Ancak ihmal ve kasıtlı tahribat yüzünden bu eserlerden yalnızca bir hamam, bazı mezar taşları, cam ve seramik kap parçaları ile birkaç parça duvar tezyînâtı zamanımıza ulaşmıştır. Şehrin giriş kapılarından birinin, Bâbü'l-Müdeyne'nin (Puerta de Almudaina) kemeri halen ayakta. Piskoposluk Müzesinde bazı İslâmî parçalar, Belediye Arşivi'nde de bir Arapça vesîka mevcuttur.¹⁸

2. Yâbise (Ibiza) ve Menûrka (Menorca) Adası

Adalar içinde Endülüs tarihi bakımından Meyûrka (Mallorca) ve Menûrka (Menorca) Yâbise'den daha önemlidir. Çünkü Yâbise'nin kaderi diğerlerine bağlı olmuştur.

Menûrka Adası, Endülüs tarihinde daha çok Reis Ebû Osman Saîd b. Hakem (ö. 680/1281) ile anılmaktadır. Çünkü ada, Ebû Osman'ın valilik yaptığı yerdir. Kendisi şâir ve âlim bir kişiliğe sahip olarak Mağrib, Endülüs ve Hıristiyan ülkelerden âlim, tâcir pekçok insanı Menûrka'ya çekmiştir. Devrinde adada güvenlik, adalet ve refah düzeyi oldukça yükselmiş olduğundan kendisi tebeası tarafından "er-Reîs" lâkabıyla anılır olmuştur.¹⁹

¹⁶ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Kees Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the 10th Century", *Arabica*, Vol. 37, No. 3, (Kasım 1990), pp. 359-388.

¹⁷ J. F. Arenas, *Mozarabic Architecture*, New York-Barcelona 1972.

¹⁸ Mehmet Özdemir, "Mayurka", *DİA*, XVIII, 188-190; İnân, el-Âsâr, s. 124-136.

¹⁹ Reis Ebû Osman Saîd b. Hakem hakkında daha fazla bilgi için bkz. Lütü Şeyban, "Menûrka (Menorca) Adası Reîsi Ebû Osman Saîd b. Hakem Zamanında Endülüs", *İSTEM: İslâm Sanat Tarih Edebiyat ve Mûsikî Dergisi*, Yıl 7, S. 14 (Konya), 2009, s. 101-106.

SONUÇ

Bu alan araştırması sırasında görülmüştür ki, bugün kuzeydoğu İspanya'da (Berşelûne, Lâride, Tarvîl, Sarakusta, Belensiye, Mürsiye, Mürbaytar, Dâniye, Şâtibe, el-Cezâiru'ş-Şarkıyye) Müslümanlardan kalan mücerret izler, lisanda ve belli ölçüde insanların karakterinde gözlemlenebilmektedir. Müşahhas izler ise daha çok mimârî alandadır. Ancak, Endülüs devirlerinden kalan mimari eserlerin %95'inden fazlası bugüne ulaşmamıştır. Çünkü bir defa çoğu bakımsızlıktan yıkılmıştır.

Yıkılmayıp ayakta kalan eserlerden meselâ câmilerin çoğu ya bilinçli şekilde yıkılmış ya da kiliseye çevrilmiş, yıkılan bazılarının yerine kilise inşâ edilmiş, minareler ise çankulesi yapılmıştır. Saray, köşk ve konak gibi yapılar ise yeni Hıristiyan sahiplerince yenilenmiş, yenileme esnasında Endülüsî unsurlar kısmen ya da tamamen yok kaybolmuştur. Endülüs mahallelerine gelince, bunlar da yeni yapılarla büyüyen şehirlerin içinde nerdeyse kaybolup gitmiş, geriye onlardan dağınık bazı parçalar kalmıştır.

KAYNAKÇA

- BEKSAÇ, A. Engin, "Endülüs: Sanat Tarihi", *DİA*, XI, 225-232.
- CARMONA, Noemí - María Angeles, vd., "Islamic glasses from Al-Andalus. Characterisation of materials from a Murcian workshop (12th century AD, Spain)", *Journal of Cultural Heritage*, 10 (2009), pp. 439-445.
- FERNANDEZ ARENAS, Jose, *Mozarabic Architecture*, New York/Barcelona 1972
- İNÂN, Muhammed Abdullah, *el-Âsâru'l-Endelüsiyyeti'l-bâkiye fi İsbanya ve'l-Burtugal*, Kâhire 1997.
- ÖZDEMİR, Mehmet, "Mayurka", *DİA*, XVIII, 188-190.
- ŞEKİB ARSLAN, Emîr, *el-Hulelü's-Sündüsiyye fi'l-ahbâr ve'l-âsâri'l-Endelüsiyye*, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Kâhire 1936
- ŞEYBAN, Lütfi, "Menûrka (Menorca) Adası Reîsi Ebû Osman Saîd b. Hakem Zamanında Endülüs", *İSTEM: İslâm Sanat Tarih Edebiyat ve Mûsikî Dergisi*, Yıl 7, S. 14 (Konya), 2009, s. 101-106.
- ŞEYBAN, Lütfi, "İspanya Alan Araştırması", Eylül-Ekim 2011
- VERSTEEGH, Kees, "The Arab Presence in France and Switzerland in the 10th Century", *Arabica*, Vol. 37, No. 3, (Kasım 1990), pp. 359-388.